

Den nådeløse krigen som skulle forandre livet hans for alltid

Det er en mørk og kald mandag ettermiddag i november, året er 1942. Han ser ut gjennom den lille åpningen fra skyttergraven og tenker på da han ble utkalt som soldat av den Røde Armé for omtrent et år siden. Hans navn er Pavel Savinykh og han er 19 år gammel. Før han ble tatt, studerte han historie på et universitet i hjembyen hans, Murmansk. Pavel frykter at tyskerne skal komme til østfronten av Russland for å krige, siden soldatene for den Røde Armé ikke har en sjanse mot tyskerne. Han frykter også at Finland skal gå sammen med Tyskland for å få tilbake landområdene som Sovjetunionen tok etter vinterkrigen som ble slutt for et par år siden. Det skjer noe mistenksomt på utsiden, jagerfly flyr over soldatene, skudd fyres av, telefonlinjene er kuttet og ingen kommunikasjon når gjennom. Han ser en mann med uniform og kjenner igjen hakekorset og den tyske ørnen. Pavel lister seg rundt i hele skyttergraven i full panikk, for å gi beskjed om at nazistene har kommet. Denne gangen er han mer redd enn da han ble utkalt som soldat.

Pavels kamerat og han smyger seg lengre inn i skyttergraven og gjemmer seg i en liten grop, dekket av sandsekker. De prøver å være så stille som mulig. Det skytes masse utenfor, en hører ikke annet enn lyden av skudd, skrik og bråkete jagerfly. De hører lyden av tunge skritt i den andre enden av skyttergraven og ser fremdeles den samme mannen. Kameratene ligger tettest mulig inntil hverandre og skjelver begge to. Etter en stund blir det stille der nede. De undrer på om nazisten har oversett den delen de befinner seg i, men tør ikke å røre på seg. Han prøver så godt han kan å tenke på noe annet og håpe på at det ikke blir verre enn første gang han ble fanget.

Den kvelden han ble oppdaget, satt familien og han sammen rundt middagsbordet i det store, fine huset deres i Murmansk. Stemningen var hyggelig, men en smule spent. De hadde hørt på radioen at svært mange russiske menn hadde blitt utkalte som soldater og fryktet at det samme ville hende hans far og Pavel. Nabokvinnen skrek høyt i nabogården og familien skjønnte straks hva de måtte gjøre. Faren hans og Pavel selv, hadde gjemt seg i kjelleren under stuegulvet. De hadde tatt med seg radioen, siden de visste at det ville få store konsekvenser om den ble oppdaget. Moren og søsteren hans hadde dekket til luken med et teppe. Familien hadde tatt godt farvel med hverandre, i tilfelle noen av de ble tatt. Det var ekkelt og kaldt der nede, men de kunne høre alt som foregikk i etasjen over. Alt var helt stille til det dundret løs på døra deres.

Hjertet hans krøp seg raskt oppover halsen. Han klamret seg til faren sin og prøvde å være helt stille. Tunge og bestemte skritt trampet inn på kjøkkenet deres, så inn i stua og inn på rommet hvor bøkene sto. Hjernen hans klarte ikke å tenke klart, han var så redd som han aldri hadde vært før. Pusten hørtes nesten ikke, kun de intense hjerteslagene deres. Tiden følte som en evighet, de lengste timene, minuttene og sekundene i hans liv. De hørte de to mennene fra den Røde Armé spørre om det var menn i huset og hvor de var, mens faren og Pavel så skeptisk på hverandre. Mennene rotet vilt rundt i skuffer og skap, mens de gikk rundt på gulvet. Idet soldatene truet moren og søsteren hans med straff om de holdt noen skjult, klarte Pavel å dunke borti trappa, slik at noe falt i betonggulvet. Luken ble åpnet, mens Pavels far og han ble røsket tak i av mennene. De hørte søsteren og moren rope bak seg, men kunne ikke gjøre noe.

Pavel aner ikke hvor noen i familien hans befinner seg nå, han ble til og med skilt fra faren sin. Han føler seg ensom og savner den 16 år gamle søsteren hans som han var så inderlig glad i. Den siste han ville komme bort fra, var henne. De to som alltid hadde det så fint sammen.

Kameraten hans og Pavel hører noen nærme seg delen av skyttergraven de er i. At han kunne tro at nazisten hadde dratt? Nå er det flere. De ser svarte marsjstøvler gå stegvis mot de. Nå er det bare om å gjøre å være så stille som mulig og ikke bli oppdaget, slik faren hans og han ble første gang. Han kjenner at hosten vil komme og tårene som presser på. En av tyskerne bøyer seg ned i retning mot sandsekkene de gjemmer seg bak, nå skjer det, nå blir kompisen hans og han fanget. Han røsker tak i Pavels ben og drar han mot seg med ett brått rykk, kameraten hans prøver å stikke av, men blir tatt tak i av den andre soldaten. Begge holder hendene i været og blir heldigvis ikke skutt. Pavel blir dratt ut av skyttergraven og fratatt alle sine eiendeler. Det eneste han får beholde er uniformen og skoene. Nazistene røsker av de pene knappene på uniformen hans, sjekker han for alt av eiendeler og tar fra han den lille sekken med klær, for så å brenne den. Heldigvis har han kledd seg godt og tatt på seg så mye klær som mulig. Han har på seg ullundertøy under den tykke genseren og buksa hans, som hans mor har strikket av et slags garn. Utenpå har han uniformen som er laget av filt, buksa er tykk og frakken er lang.

Mange av soldatene fra den Røde Armé, inkludert Pavel, blir kastet inn i en ukjent lastebil, uten at de får sagt et eneste ord. Tårene renner nedover kinnet hans, han har lyst til å hulke, men klarer så vidt å holde det tilbake. Tyskerne setter seg inn i lastebilen og kjører av sted. Veien er bulkete og humpete. Soldatene er ikke sikret, det er lite å holde seg fast i og vanskelig å holde seg oppe. Lastebilen bråbremses og nesen hans blir slått mot den harde kanten, slik at han begynner å blø. Han vil ikke at blodet skal renne nedover uniformen og får låne noe sølvpapir som han stikker oppi nesen, av en soldat som har holdt sigarettkrinet skjult bak innerlommen sin, slik som han har gjort med bildet av søsteren og armuret hans. Dette er det siste han vil miste, armuret har han arvet hos faren sin og bildet av søsteren er det eneste han har igjen etter henne. Andre soldater tar seg til armene og beinene sine. Pavel er redd for hvordan dette vil ende og hva som vil skje.

De blir sluppet av i nærheten av et helt annet sted og Pavel aner ikke hvor de er, etter den altfor lange kjøreturen. Han hører tyskerne snakke om at de befinner seg i Polen, ikke å undres at kjøreturen har vært lang. Temperaturen er annerledes, litt mildere. Han kan kjenne den friske havluften. Pavel har ikke sett hav på en lang stund, siden han har oppholdt seg i telt og skyttergraven det meste av tiden, siden han ble soldat. Det står fire andre store lastebiler der. De fleste er soldater, men det er også sivile menn, i helt vanlige klær. Han er redd for konsekvensene det vil få om tyskerne oppdager at han ikke har gitt fra seg armuret og bildet. Tyskerne stiller mennene opp på rekke, gir hver mann en tøylapp med et nummer på og ber de marsjere ned mot havet. De blir skilt fra hverandre og bedt om å gå om bord på ulike, store skip. En høy, mørk mannsstemme roper «Hei, kom dere hit» på tysk, akkurat som han snakker til en flokk med hunder. Pavel har hatt litt tysk på universitetet, så han er til fordel litt kjent med språket.

En tysker med et SS-merke på jakken, tar tak i armen hans og ber han sy lappen med nummeret over logoen til den Røde Armé, han har på uniformen. Stingene blir relativt rette og han oppdager at han ikke er så ille på sying. Det er flere andre soldater rundt han, som gjør akkurat

det samme. Gulvet de sitter på er hardt og slett. De sitter der helt tause, som om noen har slått ordene ut av dem. Alle rundt han er helt ukjente og han føler seg liten der han sitter. Hjertet hans dunker hardt og fort, han har ikke spist på mange timer. Magen hans rumler, mens han ser på de andre fortvilte ansiktene i smug. Pavel har ingen anelse om hvor han skal og vet ikke hvor de befinner seg. Det er få vinduer på skipet og i alle fall i kroken der han sitter. Han føler at han har bind foran øynene, bare at han kan se. Turen er lang, anspent og stille. De sender små, beskjedne blikk til hverandre. Skipet bråbremses med et rykk og han får ordentlig sug i magen. Mens alle andre er opptatt av det som nylig har skjedd, sjekker han armuret i skjul som viser at klokken er halv elleve. Er det her de skal slå seg ned? Skipet kjører bare videre. Alle andre sover, utenom han. Øynene deres er lukket og pusten er tung, noen snorker til og med. Natten har sneket seg inn på dem, stille og forsiktig.

Pavel er en av de første som våkner tidlig og innser at han må ha sovnet på et tidspunkt. Tyskerne glaner på han, men han tør ikke å gi de så mye som et blikk engang. Etter hvert som tiden går, våkner de andre også. De gir de andre mennene og Pavel en bit av et tørt brød som de skal dele på, mens de deler resten ut videre. Han er glad han endelig har fått mat etter alle disse timene, for det var sannelig på tide. Dagen etter stopper skipet igjen, denne gangen ved siden av en stor kai. Turen har vært lang og endeløs, så det er godt å strekke på benene igjen. Tyskerne sprer dytter de langsomt ut av skipet og sprer mennene, for at de så skal gå inn i en ny, mye mindre båt. Denne båten er lang, tynn og ser ikke særlig egnet ut til å brukes på havet. Den består av et stort rom uten tak, et styrehus og kan nesten minne om de nederlandske kanalbåtene som ble kalt for hollendere. Motoren bråker noe infernalskt. Denne båtturen varer ikke så lenge som den forrige. Båten stopper ved en litt mindre kai denne gangen, etter noen timer. De bekymrede og triste ansiktene går et stykke på rekke og rad fra der de kom i land, mens de møter helt ukjente mennesker som ser skeptisk på de. Nazistene sier noe om at stedet heter Målsnes, et sted Pavel aldri har hørt om før.

De nummererte mennene stopper ved ei gammel, falleferdig kai. Han oppdager at de snakker samme språk som han og skjønner straks at de er russiske. Det står et gammelt lagerhus på påler ute i havet. Tyskerne diskuterer et eller annet og han skjønner straks at det er der de skal oppholde seg på ubestemt tid. Russerne blir satt i arbeid nesten med en gang og der er det ikke noen kjære mor, bare å henge i. To av de er litt late og orker ikke å gjøre så mye, så de blir slått ned med geværkolben. Nå begynner det å gå opp for han at dette ikke er noen lek, nå må han arbeide for harde livet. Tyskerne hadde allerede bygd et høyt piggrådgerde, 2-3 meter over bakken, som de hadde satt opp rundt lagerhuset, kaia, oppover langs noen bakker og litt ut i havet.

Tyskerne bor i et hvitt hus på oversiden og den ene sikkerhetsavdelings-vakten bor i tredje etasje på en butikk ca. 100 meter unna. Lagerhuset som skal vise seg å bli de andre fangenes og Pavels nye hjem, står på en slags tre brygge, er bygd av tynne bordvegger og har tregulv. Det er kokemuligheter i enden av bygningen med en bryggepanne. Sengene av bjørketrær har de allerede begynt på, det skal være køyesenger med tre køyer i høyden og plass til to personer i bredden. Temperaturen synker gradvis, det kjennes kaldt ut og han fryser. Snøen er ikke en gang kommet, dette kommer til å bli en kald vinter. Mørket sniker seg på og de går inn for å spise. De får servert en slags suppe med, kål, litt potet og sild. Til suppen får de en liten bit av

et slags brød som smaker fisk. Han oppdager at de ulike russerne får forskjellige mengder med mat og at tyskerne skriver opp noe for hver gang noen får mat. Tyskerne spiser i huset på øversiden, mens en av de blir igjen for å holde vakt. Pavel lurte på hva tyskerne egentlig spiser, sikkert noe som smaker bedre enn det russerne spiser. Denne natten må de sove på det harde og kalde gulvet. De får heldigvis tildelt et ullteppe, men underlaget er hardt for ryggene deres.

Neste morgen blir de alle sammen vekket av en skarp lyd. Sikkerhetsavdelings-vakten fløyter han rett i øret, slik at han virkelig skvetter til. Han ser på Pavel med et kaldt og stygt blikk. Til frokost får de rester av «fiske brødene» som ser ut som vafler og en halv kopp med gårdagens kålsuppe hver. Igjen i ulik mengde, han har funnet ut at listen tyskerne skrev på i går er en liste over numrene deres og kalorier til hver enkelt person. De får utdelt hver sitt fangekort og igjen gransket for eiendeler. Pavel klarer heldigvis å skjule armuret og bildet av søsteren i innerlomma igjen. Etter det skal de bygge ferdig litt over 35 trekøyers senger av bjørketrær som har plass til to i hver køye. Han føler seg slapp og har for lite næring til å arbeide, men han har vel ikke noe annet valg. Det er tidlig på dagen og oppholdsvær. En liten gutt kommer sammen med en voksen mann for å hilse på de tyske vaktene og noen av fangene. De får ikke mat før de er ferdige med sengene og det blir ikke før sent på kvelden. Pavel er så sulten og har så vondt i magen at han nesten ikke klarer å stå oppreist. Det stikker og kniper, slik at han blir kvalm.

Han har fått med seg at tyskerne har småspist hele dagen. Det er sent og han begynner å bli trøtt. Nå gjenstår det bare å bære inn de tunge sengene. Hånden hans verker og en mann ved siden av han, mister sengen i gulvet, slik at den blir litt ødelagt. Mannen blir dratt ut av rommet og slått flere ganger. Han faller om og blør fra ansiktet. Pavel kjenner kvalmen komme og brekker seg. Han får lyst til å løpe av sted og aldri komme tilbake igjen. Tårene renner nedover kinnet hans, men han tar et godt tak i køyesengen, slik at han i det minste slipper å få bank. Han og den andre fangen bærer sengen til andre etasje.

Pavel klarer ikke å sove, tankene surrer rundt i hodet hans. Hvordan kan mennesker ha så lite samvittighet og behandle noen så urettferdig? Tyskerne bruker ikke navnene deres en gang, bare numrene. Skjønner de ikke at de er levende mennesker og ikke bare et ubetydelig nummer? Han hulker lavt og merker at en annen fange også er våken. De hvisker til hverandre og Pavel kryper i køya til han som er våken for å holde varmen. Fangene ligger så tett inntil hverandre at de kjenner pulsen og kroppsvarmen til hverandre. Blikkene deres skotter forsiktig bort på hverandre til de møtes og blir gjort om til et smil. Han forteller at hans navn er Yuri og at han er på samme alder som Pavel.

Tre måneder senere i 1943, kommer det rundt 50 nye fanger. Denne gangen litt over ti jugoslaviske og resten russiske krigsfanger. De ser slitne og medtatte ut. Pavel er mye tynnere nå og syntes arbeidet de skal gjøre er tungt. Noen av vaktene behandler fangene dårlig. Magen hans har vendt seg til å spise så lite at han kaster opp om han spiser en smule for mye. De andre er like tynne som han. Pavel skjønner ikke hvordan han skal klare dette her, han begynner å se mørkt på livet og liten vits i å leve. Heldigvis har han kompisen, Yuri som støtter han og omvendt. De har arbeidet en god stund med et fjellanlegg av utsprengt fjell og graving av

løpegraver. Det er fryktelig masse jobb å spreng og grave ut all steinmassen. Tyskerne blir aldri fornøyd heller.

Veien tilbake til leiren er lang, det er vinter, mange minusgrader og kaldt ute. De blir fraktet med hest og vogn. Klærne hans begynner å bli slitte og fillete. Skoene er ødelagte for lenge siden og han går med fillete strisekker på føttene knyttet sammen med et tøybånd. Yuri og han har blitt veldig gode venner. Han kan ikke føle kroppen sin, tærne hans er blå og alt er forfrosset. De er nesten fremme, når de ser de nye fangene. Alle er relativt slanke, men de har i alle fall litt kjøtt på kroppen. Han syntes synd på de, fangene vet jo ikke hva de har i vente.

Det første måltidet de har sammen er veldig stille, ingen sier et ord. De spiser tidligere denne dagen, siden de skal jobbe mer på kulldyngen etterpå. Om de er riktig heldige en dag, kan de få en kopp med te eller 600 kalorier, men for det meste holder de seg på under 500 kalorier. Fangene marsjerer nedover til kulldyngen. Han og en annen fange med fangenummer 18, begynner med å ta kull på land, får hver deres hjelper på hver side til å måke kull i tynne hektoliters mål og laste det i kulldyngen. Deretter måker de fra kulldyngen i hektoliters målene og laster kullet ombord på hollenderne. Kroppen hans er så sliten nå, og det har ikke gått mer enn tre og en halv måned. Den ene fangen ved siden av han blir så sliten at den ufordragelige sikkerhetsavdelings-vakten slår han i hodet med geværkolben. Til slutt får de lov til å marsjere tilbake til leiren, på veien møter de en mann som kaster ut brød til de nye fangene, siden de er de fremste i rekken. Fangene er så snille og deler alt brødet de får, med de andre som har vært der lengst. Pavel er den første som får en brødbit, men sørger for å dele så likt han kan med alle de andre. Yuri og han smiler til hverandre i skjul. Bare den lille biten med brød og et smil gjør dagen hans verdt noe. En motorbåt med en mann og en liten gutt i, kommer kjørende rundt kaia. Gutten ser ganske forskremt ut, som nok ikke er så rart siden fangene er både utmagrede og helt svarte av kullet i ansiktet.

På kvelden ordner de med nye sengefordelinger, slik at de nye fangene også får plass. Yuri og Pavel får heldigvis fortsette å sove sammen, som de begge er veldig glade for. Pavel er så sliten og utbrent at han sovner før kompisen sin. Neste morgen er det to vakter som er mildere enn de andre som har ansvar for leiren. Han har funnet ut hvilke dager de forskjellige vaktene vokter leiren og hvordan oppførselen til hver enkelt av de er. De spiser litt tørt brød til frokost siden de har spist opp all kålsuppen. Den fæle sikkerhetsavdelings-vakten kommer innom for å se om de andre vaktene gjør det de skal tidlig på dagen når fangene er på vei for å arbeide på Gullhav. Når de er ved Gullhav svingene etter å ha blitt fraktet den lange turen legger han for første gang merke til bunkersen på jordet og kanonen oppå haugen på andre siden av sykestuen. Der har det nemlig skjedd noe, en mann skal til å få på seg håndjern og bli arrestert, men han slår til en av vaktene, slik at han detter ned i bakken og stikker deretter av selv. Pavel ser forskrekket ut og fangene ser forvirret på hverandre. De fraktes videre, noen andre og han til løpegravene denne dagen.

Idet han holder på å grave, hører han et høyt skrik fra en medfange. Han løper bort for å se hva som har skjedd og det viser seg at en av hans medhjelpere har satt seg fast i det høye piggrådgerdet. Pavel prøver å få han løs helt til en soldat som han ikke har sett før dytter han vekk, men sniker seg til å hjelpe han ut av gjerdet. Han sender de begge et lite smil mens de ser forskrekket på hverandre. Soldaten etterlot seg bandasje som Pavel forsiktig surrer rundt han.

Løpegravene er snart ferdig, det mangler bare å knytte de sammen mellom skytestillingene. Vaktene roper at alle skal samles og fangene fraktes tilbake til leiren. De møter en gjeng med tyske soldater som marsjerer med gevær på ryggen på et sted de kaller Luneborg. Et jagerfly kommer flyvende over de, soldatene kaster seg ned i grøfta og sikter på flyene med våpnene sine. Pavel er redd det er fangene de sikter på. Vaktene ser passelig forskrekket ut. Soldatene lader våpnene sine, men skyter ikke.

Neste dag er de tilbake til drittjobben igjen. Å måke kullet som de blir helt svarte av er ikke noe særlig gøy. Han sjekker klokka i smug når han kjenner smerter i den ene albuen. Det er nesten kveld, har vaktene glemt av at fangene må spise den dagen? Den ene vakten stiller seg ved siden av Pavel, han merker det ikke med en gang, men pulsen hans stiger og han skvetter til med en gang han får øye på vakten. Pavel begynner å jobbe mye raskere, så raskt at de andre fangene kommer ut av rytmen. Vakten stirrer på han, noe som skremmer han. Sa han det med maten høyt? Var ikke det bare en tanke? Han ser seg rundt og gir Pavel et klapp på skulderen. Det er en fantastisk følelse å få en sånn oppmuntring når selvtiliten og motet hans har vært så langt nede. De spiser og går til sengs uten en dytt i ryggen. Bare den følelsen er så deilig og i tillegg til alt det andre kan han legge seg med bedre tanker enn han hadde dagen før.

Tre uker senere, datoen er 19. mars, er hans fødselsdag. De har fått inn nesten 120 nye krigsfanger, fem jugoslavere og resten russere. Han er enda tynnere, nå kan man se at benene hans er mer synlige. De er uheldige med vakten denne dagen, det er selvfølgelig den verste nazisten. Bursdagsgratulasjonen hans er en hard dytt i ryggen og tredagers gammel og muggen kålsuppe med en liten bit fiskebrød til frokost. Det er heldigvis mildere temperatur ute denne dagen. Jugoslavene, Yuri og han er først ute av leiren. Offiseren som passer inngangen ser ut til å ha en dårlig dag. Pavel får øye på en liten gutt som sniker seg bake noen trær og hus ovenfor fangeleiren. Gutten kommer ned langs gjerdet med et halvt brød i hånden. Han ser stor ut, men stemmen hans er lys. Vakten blir fryktelig sint når han ser gutten og kjefter på han, men heldigvis kommer en annen vakt og roer ned den sinte offiseren. Den andre vakten er vennlig og kommer inn med brødet fra gutten som han gir til Yuri. Han deler brødet i to, de skjuler det for vaktene og deler det ut til de andre fangene. Yuri har spart en bit til seg selv og gir den største til Pavel. En lang klem, et stort smil og en liten lapp som det står «Aldri gi opp, du er alltid med meg i hjertet mitt, uansett hva som vil hende oss» får han også. Han løper opp med lappen og gjemmer den under sengen sin.

Noen av fangene, inkludert Pavel, drar oppover til støttepunkt Gullhav igjen. Siden de er ferdige med fjellanlegget, gjenstår det bare å knytte løpegraveren sammen med skytestillingene som er lengst oppe i lia. Kanonstillingen på haugen ovenfor sykestua, har allerede blitt koblet sammen med løpegravene. Fangene går opp der det er grovet og gjør siste rest på arbeidet. Når de er ved kulekanonen, knytter de alt sammen. Den sinte sikkerhetsavdelings-vakten sier ikke noe på arbeidet de gjør. Han holder på å snuble i bakken på vei ned og dulter litt borti en annen fange, slik at vakten slår han hardt i ansiktet og kaller han en idiot, på tysk. Litt nedfor Gullhav svingene på vei ned til Målsnes, ser Pavel den soldaten som hjalp Loban ut av piggrådgerdet den gangen. Han går opp veiskillet til et hvitt hus som ligger ved siden av en stor, rød fjøs, og en smie som ligger helt nede ved veien, sammen med en annen soldat.

I grøften på Flatnes, sitter en mann og kaster ut brød til fangene, de sniker seg til å ta brødet og dele med alle, så ikke den rasende hovedvakten ser det. Temperaturen har sunket og han er iskald. Han har fått frostskaier og er litt forkjølet. Veien til kulldyngen kjennes ut som en hel evighet. De jobber og jobber dag ut og dag inn, fra morgen til kveld, med forferdelig lite mat. Det blir nesten bare verre og verre, vaktene blir strengere, spesielt to av de. De som gjorde ferdig løpegravene må jobbe ekstra lenge. På veien ser de en mann som antagelig er fra området og den sinte offiseren som kjefte på gutten tidligere den dagen igjen. Plutselig slår offiseren ned mannen av en eller annen grunn og en annen fra området henter den nedslåtte mannen. Det stinker brennevin av den sinte offiseren, han ser de heller ikke mer den dagen og aldri mer igjen. Rommet de sover på er lite og det er så vidt det blir plass til alle fangene.

Ni uker senere er det storm utenfor leiren og tyskerne tar ikke sjansen på å gå ut, så da blir de inne i leiren og lager ulike sigarettskrin av metall som de hadde fått tilgang til. De lager også leker av tre og smykker. Dagen før tillot de mindre strenge vaktene noen av fangene som hadde jobbet på kulldyngen å spise inne hos en familie ved siden av, siden fangene fikk invitasjon av de. Pavel har fått sin første skjeggstubb og syntes det er litt spennende. De har spist dagens siste måltid. Han funderer på når denne forferdelige, uutholdelige og urettferdige krigen er over. Tenk om han var svensk, da hadde han sluppet denne elendigheten, han kan jo ikke noe for at Russland er kommunister og ikke har signert under Genèvekonvensjonene. Snøen er så godt som smeltet og temperaturen i leiren har kommet seg, utenom den kalde vinden som blåser rett igjennom de tynne veggene denne kvelden.

Fire måneder senere midt på natten har bestevennen hans, Yuri og en veldig god venn av han, Georgi Ivanovitsj vekket han. De har pakket sammen alle tingene deres og har på seg alt de eier av klær. Det er snart vinter, kaldt og minusgrader ute. Kompisene hans spør om han vil rømme fra dette forferdelige stedet og oppholdet, men han prøver å tenke fornuftig, så han tar ikke sjansen. De prøver å overtale han, men han vil ikke rømme. Han prøver alt han kan for å holde de igjen, men de er fast bestemt på å rømme, så det går ikke. De lister seg så stille som mulig ut av leiren. Pavel hjelper kompisene med å grave seg ut av piggrådsgjerdet, gir de mange gode råd og tar farvel med de. Han råder de til å svømme over til Gressnes som ligger rundt en kilometer unna og ta en tilfeldig båt med årer, for deretter å ro over fjorden og søke ly der. Pavel tar et langt og trist farvel med hans gode venn, Georgi og en straks verre med bestevennen hans, Yuri. De gir hverandre en lang og god klem og ønsker hverandre lykke til. Fangene sniker seg forsiktig ut av piggrådsgjerdet og gir han et siste vink.

Pavel kjenner på en forferdelig tomhetsfølelse. Hvorfor ble han ikke med, hvorfor lot han de gå? Han kunne holdt de igjen eller blitt med, for hva er vel vitsen med å være her? Ingen i denne leiren, utenom tyskerne har jo ikke et ordentlig liv.. Han klarer ikke å holde det inne lengre, nå kommer gråten. Pavel kjenner på savn, forvirring og irritasjon mens han leser lappen han fikk av Yuri på fødselsdagen sin. Nå har han ingenting igjen, han er helt alene på dette sørgelige og triste stedet som han hater mer enn alt annet. Han kommer nok aldri til å se de igjen! Vil de overleve og hva vil skje med de?

Noen timer senere blir alle sammen vekket av vaktene. Fangene står opp og leter vilt etter de som har rømt. Fangene spør alle sammen om de vet noe og hvor kompisene hans har blitt av, men ingen utenom Pavel vet. Han har bestemt seg for at ingen noen gang skal få vite det heller. Hjertet hans er fremdeles helt knust og han vet ikke hvordan han skal klare å arbeide. Tyskerne oppdager selvfølgelig også at Yuri og Georgi er borte. Alle fangene blir satt i leteaksjon uten at de får spist eller noen ting. Sikkerhetsavdelings-vakten melder desperat ifra om at de har rømt, også oppdager han den store gropen under gjerdet og blir fullstendig rasende. Offiseren blir rasende, stormer inni leiren, henter alle fangene og ber de marsjere mot kulldyngen.

Pavel er kald, slapp og trøtt. Offiseren slår til han og dytter han i ryggen. Han er så skrinn og avmagret at han kan kjenne bena stikke ut, på kroppen. Han ser rett og slett ut som en lang og tynn strek. På veien er det en kvinne og et barn som kaster ut kokte poteter til fangene, men det hjelper lite på humøret hans, siden han har mistet matlysten også. Det eneste han tenker på er Yuri, selv når tre andre fanger og han lossrer halm, lager høyballer av halmet og stabler det i pyramider i en fjøs på sørsiden av kulldyngen. Skal han fortelle det til noen og vil han i det hele tatt klare å holde det hemmelig? Når de er tilbake spiser de middag, de får litt ekstra mat nå, siden de ikke fikk på morgenen.

Noen dager senere overhører han en samtale mellom to av de tyske vaktene. De snakker om Yuri og Georgi som stakk av. Vaktene har fått vite om at begge fangene svømte over til Gressnes og kom seg til Stillebukta på Mortenhalssiden i en båt som de tok. Hjertet hans hamrer, han er så spent på de neste ordene i samtalen. Derifra tok de forskjellige veier, den ene ved fangenummer 38, kom seg til Nyjord, mens den andre med nummer 25, rodde over til Kvaløya og ble skutt. I løpet av dette oppholdet har han lært seg å bli god i tysk, så han skjønner det meste de snakker om. Pavel har kontroll på de ulike fangenumrene de hadde og når han funderer på det, finner han ut at det er bestevennen hans som har blitt skutt. Han løper opp trappen, helt knust og slår hodet sitt hardt i veggen.

I området rundt der de arbeider for tiden er det pyntet med røde julestjerner i vinduene, stearinlys og juletre. Beboerne er mye mer hjemme enn de vanligvis pleier å være. Menneskene som bor i huset på gården, kommer med kokte poteter og litt brød til fangene som de blir veldig glade for. Vaktene snur seg bort og later som om de ikke ser det. De sparer halvparten av det til de andre fangene og gjemmer det under ullpleddene sine, siden jakkene deres er så fillete at de nesten ikke kan brukes mer. Pavel håper virkelig de får et nytt skift med klær snart, siden det har gått over et år. Som vanlig så sitter menneskene og koser seg i husene, mens fangene fryser og jobber for harde livet. På veien tilbake, ber vaktene fangene om å vente utenfor et hus som ligger på et sted de aldri har vært før. Vaktene kjøper melk hos en familie og den ene sier «Hitler» mens han drar fingeren over halsen. Når de kommer tilbake til leiren, går han til fem andre fanger. Han deler seng med Loban, som han hjalp den gangen. Maten blir bare dårligere og dårligere. De får så vidt noe mat, mengden blir bare mindre og mindre.

To måneder senere, året er 1944, får fangene endelig et nytt skift med klær, men det hjelper ikke så mye når klærne ikke er så langt ifra like utslitte som de andre var. Ullkåpen er i alle fall hel og sko får de ikke. Han har fått tak i nye strisekker som han knyter rundt føttene. Tærne hans er fullstendig forfrosset og han frykter for å utvikle koldbrann. De har ikke fått mat på flere dager, siden det er den verste vakten som har hatt overoppsynet med de en god stund på

grunn av sykdom hos de andre. Det er iskaldt i leiren, han har på seg alt av klær han eier og et ullpledd, men fremdeles hakker han tenner. Tre medfanger og han er ferdige med å losse halm, så de må tilbake til kulldyngen for å jobbe. Han blir så svart i ansiktet av alt kullet og er så mager at han ser ut som et spøkelse. Forkjølet, hoste, feber og verk i kroppen har han også.

På slutten av dagen er han så sliten at han nesten ikke klarer å arbeide mer. Han blir slått i hodet med geværkolben, som ikke hjelper noe særlig på. Nå håper han egentlig bare på at denne infeksjonen kan være dødelig. Endelig får de mat og de andre fangene spiser som noen hester, mens han ikke har matlyst i det hele tatt. Det lille han spiser kaster han opp, så han sniker med seg brødet i tilfelle han blir sulten. Selv om Loban og han ligger så tett inntil hverandre som overhodet mulig, er han fremdeles like kald. Hele han rister antageligvis fordi han er syk. Han får ikke sove noe den natten og føler seg slapp neste morgen.

Seks uker senere har han endelig blitt frisk av influensaen. De arbeider på den andre kulldyngen som ligger ved siden av en gård. En av hans medfanger sniker seg i smug opp til gården og stjeler sild. Han spiser i skjul og den fæle sikkerhetsavdeling-vakten har ikke oppdaget det ennå. En av fangene får øye på han og spør vakten om de også kan få spise sild, siden de ikke har fått mat på et par dager, uten å tenke seg om. Fangen innser rett etterpå at det ikke var så lurt når vakten blir rasende og stormer bort til fangen som spiser sild. Pavel tar hintet og skjønner straks at fangen kommer til å bli hardt straffet, så han løper bort og prøver å stoppe vakten, men blir bare slått ned. Vakten slår den stakkars fangen så mye at knyttneven hans blir helt blå og blodet til fangen renner nedover kroppen hans, mens han gråter stille. Han slår han så hardt i magen at fangen kaster opp og blir bevisstløs. Ikke en gang da gir han seg, selv om det kommer en dame småløpende forbi. Hun tar seg til ansiktet og ser forskremt ut. Det ligner veldig på den damen tyskerne kjøpte melk hos den gangen.

På et tidspunkt blir vakten ferdig med å slå han, en annen fange ved fangenummer 165 og Pavel hjelper den halvt i hjel slåtte fangen og bærer han tilbake til leiren. De møter den samme damen på veien og gir henne et vennlig smil. Pavel har heldigvis spart på bandasjen han fikk av soldaten på Gullhav og bandasjerer den skadede fangen med den i håp om at han skal klare seg. Fangen er så tynn og skadet at det er trist å se på han. Han våkner til slutt og de tar med seg litt av deres suppe opp til han. Neste morgen når de skal se til han, puster han ikke lengre. Han må ha fått så mange indre skader av slagene i magen at han ikke klarte mer. Pavel blir forferdelig lei seg og får trøst av Sergei, den samme fangen som hjalp han med å prøve å redde fangen. Den forferdelige hovedvakten legger fangen i en strisekk og tar seg ikke bryet med å begrave han engang. Hver fange er bare ett nummer her i fangeleiren på Målsneskaia, hele personligheten deres blir så godt som utslettet. De blir behandlet som maskiner som ikke eksisterer, bare er der.

En varm sommerdag hører fangene et voldsomt rabalder mens de arbeider. Det er tydeligvis øvelse med kulekanonen på Gullhav for de tyske soldatene, som han overhører av selveste marerittet, den onde sikkerhetsvdelings-vakten. Å slippe å fryse er en helt fantastisk følelse. De skal til å marsjere, men en eldre mann, en yngre mann, en ansatt på butikken noen meter bortenfor og en gutt kommer innom med en bøtte sild til fangene. Den butikkansatte mannen snakker med vakten og til slutt lar vakten fangene spise og Smolinkow tar ansvar for å dele ut

til alle, slik at ingen spiser seg fordervet. Fangene spiser fisken rå, siden de er så sultne og Pavel beundrer at de tør å komme med mat, siden det kan sette de selv i stor fare.

Det nærmer seg november og et to års langt opphold i fangeleiren. Han begynner virkelig å slite både mentalt og fysisk. Kulden og snøen har kommet igjen. Pavel som alltid var den glade, sosiale og snille gutten, men nå har han nesten mistet all motivasjon og ser ingen vits med livet. Han er så kald at han står og marsjerer rolig på gulvet. Armuret hans har sluttet å fungere, så han tar det av seg og ser på bildet av søsteren hans på innersiden av jakkelommen. Han savner familien så fælt, spesielt søsteren hans. Er hun eller foreldrene fremdeles i livet, eller har de også forlatt han? Kanskje hun også lider akkurat nå eller har lidd under hele krigen, slik som han. Kanskje ble faren hans også soldat for den Røde Armé og er i en fangeleir et sted han også? Moren hans hadde lese og skrivevansker, ble hun også tatt av nazistene? Kom tyskerne seg til noen gang til hjembyen hans? Han får bare lure, men noe svar kan han bare lengte lenge etter, i alle fall til krigen er over og kanskje han ikke får svar da en gang. Pavel blir skremt av å se på sin egen kropp, han blir bare tynnere for hver dag som går, slik at klærne bare henger og slenger på han. Han kan nesten ikke skjønne at han fremdeles er i livet. Ansiktet hans er innhult ved kinnbenene, håret hans begynner å bli tynt fordi han ikke får nok næring, neglene vokser ikke mer, det er bare ben igjen på han.

En jugoslavisk krigsfange og Pavel blir satt til å lage frokost, de går ut og finner litt urter som de skal bruke i teen. Den andre fangen er hyggelig og de får godt til å kommunisere selv om de ikke snakker samme språk. De koker opp den mugne kålsuppen og steker brødet i tran som stinker i hele leiren. Når alle fangene har stått opp, spiser de frokost og suppen smaker like stygt som alltid. Brødet har han vendt seg til, mens teen er helt grei. Denne dagen er det te av karve. Han kan høre tyskerne le og spille musikk fra huset ved siden av leiren, siden døren ut står åpen. Pavel savner lyden av musikk og det spennende studiet sitt, han kunne kanskje hatt utdanning som historiker om han var hjemme i Murmansk og det ikke var krig. Siden jugoslaveren og Pavel har som jobb å drive med kokstell hele dagen, blir de igjen i leiren mens de andre marsjerer til arbeidet deres. De rydder opp etter maten. Alle fire vaktene er der denne dagen, de mest strenge vaktene blir med de andre, mens de to greie vaktene blir igjen i leiren.

Matlagingen går bra helt til begge vaktene kommer inn til fangene. De serverer maten deres og skal til å gå igjen når en vakt tar tak i armene deres. Vakten spør først om de er sultne og vil ha mat, men begge takker nei. De ser ut som et spørsmålsteget begge to. Han prøver på nytt og til slutt takker de begge ja. Den andre vakten spør om de vil spise sammen med tyskerne som de også syntes er greit og om navnene deres. Både jugoslaveren som heter Dragan, og er lengre ned på «rangstigen» enn sovjeterne og Pavel forteller navnene sine lydige. Begge vaktene sender de et smil, og han syntes de virker ganske hyggelige. Tyskerne sier at fangene aldri må si noe om at de har snakket sammen, fått mat, men bare late som ingenting når de andre kommer. Det er strengt forbudt for vaktene å ha kontakt med fangene, det kan føre til tortur eller henrettelse. De snakker sammen, får masse ekstra mat og har det hyggelig helt til de hører porten til leiren åpnes. Dragan og Pavel fortsetter med matlagingen og smiler til hverandre som om ingen ting har skjedd.

En midnatt to måneder senere våkner Pavel og alle andre fangene av at tyskerne synger og spiller musikk på radioen. Det høres ut som stemningen er bra og at de morer seg. Pavel

oppdager at tyskerne får øye på fangene i vinduet og alle løper skremte oppi sengene sine. Om han bare hadde noe han kunne feire, han kan så inderlig ønske at denne meningsløse krigen og fangeleiren er over snart. Han kunne ønske at Hitler, Stalin, Mussolini, sikkerhetsavdelingsvaktene og alle de grusomme tankene deres bare kunne forsvinne langt bort fra verden. For noen forferdelige mennesker som kan gjøre så mye dumt og ødelegge livet til så mange uskyldige mennesker, tenker han.

Datoen er 10. april i 1945. Nå er det enda en periode der hvor de ikke får mat, men denne er ti ganger verre enn den forrige. De har ikke fått mat på tre/fire dager, så de spiser bark, jord, busker og det de kan finne på bakken. Loban, Rebalka, Smolinkow, Gluse og Rusckhov finner en liten haug med noe som ser ut som havregryn. De skal til å spise det, idet Pavel spør de om det er så smart, siden det er litt merkelig farge på grynet og at det ligger midt på gulvet. Vennene hans konfronterer han med at de kommer til å sulte i hjel om de ikke spiser det, men han har såpass fornuft at han ikke utsetter seg for noe sykdom i denne uutholdelige leiren. Pavel prøver å stoppe de, men de teller til tre og stikker det i munnen samtidig. De spiser ikke mer av det og sier det smakte rart. Litt senere på dagen, begynner det å renne blod fra nesene til noen av fangene som spiste gryn. De blir mer og mer utslitte i løpet av den dagen og ynker seg av smerte.

20 dager senere har Pavel sneket seg ned i første etasje tidlig på morgenen. Vaktene holder på med et eller annet og han gjemmer seg, slik at han kan lytte til samtalen. De snakker om at Adolf Hitler har tatt sitt eget liv i en bunkers i Berlin. Han lurte på om krigen er over nå. Tyskerne sier at når Sovjetunionen kom inn til Berlin, var Hitler så feig at han ikke ville bli fanget og torturert, men tok heller sitt eget liv.

To dager senere er alle fangene som spiste av grynene døde. Vaktene tar de døde vennene hans med seg og begraver de oppi bakkene. Disse begraver de i alle fall, mens to andre har de bare lagt i strisekker oppå hverandre. Han er så slapp, utmagret og utkreftet at han nesten ikke orker mer. Nå er det like før han dør, tenker han og ser mørkt på enda en dag med knallhardt arbeid. Alle fangene ser stort sett like trasige og slitne ut. De marsjerer til kulldyngen på nytt, måker kull fra kulldyngen i tynne hektoliters mål, laster det i hollenderne to og to på hver side og kjører samme regimet på nytt. Pavel er så drittlei av dette at han vil spy og halmlossingen som de skal begynne på senere, gjør det ikke noe bedre. De holder på i timevis helt til de begynner å losse halm igjen. Når de er på vei til leiren fra halmlossingen igjen, er det så ille at noen fanger besvimer på veien. Alle skynder seg til leiren og spiser kald, dårlig kålsuppe som har stått i flere dager. Pavel holder på å sulte ihjel og syntes det smaker så godt med en matbit. Deretter går de i seng og for en gangs skyld sover han greit.

Mandag, 7. mai blir fangene vekket grytidlig. To av vaktene roper «dere er fri, dere er fri» og åpner alle dører, tar ned piggrådsgjerdet og åpner porten ut til den store verden. Fangene ser rystet på hverandre og skjønner egentlig ingenting av det som skjer. Er de virkelig fri fra dette marerittet, kan de dra hjem til Russland? De jubler i kor, alle sammen. Dette er det beste som har hendt han noensinne. Han er så glad at han ikke kan sette ord på følelsene sine. Nå slipper de den onde sikkerhetsavdelingsvaktene, å jobbe så hardt at de nesten kaster opp, å bli fraktet med hest og vogn den lange veien til Gullhav, å jobbe på kulldyngen og å losse halm. Det føles så godt å aldri mer få se den fæle vaktene mer. Det ligger noen metallskrin til overs som fangene så vidt har begynt på. Noen andre fanger og han bestemmer seg for å lage fine mønstre på

skrinene, slik at de kan gi skrinene til de som har hjulpet fangene med mat, for å vise deres takknemlighet. De lager to skrin hver og går samlet for å finne menneskene som hjalp de. En annen fange og Pavel møter mannen og gutten på veien som en gang kom med sild til fangene og gir de et skrin. De går videre og prøver å finne menneskene de fikk middag hos en gang i håp om å lykkes. Til slutt får de levert skrinene og begge familiene blir veldig glade.

Litt senere på dagen marsjerer sovjeterne og jugoslavene langs veien mens de utmagrede, skitne og utslitte menneskene synger «Volga, Volga». Pavel syntes det er godt å endelig få lov til å vise glede og se at alle er ordentlig glade. Det er så deilig for fangene å endelig kunne gå fritt på veien og slippe å føle seg som et «Untermensch» som betyr undermenneske og at de ikke er verdt noe som tyskerne sa. Små, snille barn kommer til de med brødskiver nok til alle. De får tak i 5 øringer som de lager ringer av, finner tak i noe sølvpapir som de lager stjerner av og fester på klærne. Senere på kvelden kan Pavel endelig legge seg med gode og fine tanker. Tidlig neste morgen, tirsdag 8. mai, vil alle jugoslavene og noen sovjetere reise hjem. De må vente en uke før de kan ta farvel med resten av fangene som blir værende på Målsnes en stund. Pavel er en av de som blir igjen og står på kaia og vinker farvel til vennene sine. Nå er de godt over hundre fanger tilbake.. Han syntes det kjennes tomt ut, men samtidig litt befriende. De fortsetter med å lage ringer av 5 øringer som de gir til mennesker de møter.

Pavel og godt over hundre andre fanger blir værende på Målsnes utover sommeren til en kjølig dag i midten av juli. Da tar han farvel med alle vennene han har fått og synes det er forferdelig sørgelig. Det kjennes nesten trist å forlate Målsnes, nå som han har vært der så lenge. Alle som har vært fanget i leiren og ble igjen, har sovet på den eldste butikken som lå på den gamle brygga. De har sovet på mykt høy, fått mat av mennesker i området og nye klær av hjelpsomme og snille beboere. Menneskene på en gård et stykke bortenfor er så snille at de sender med de noen av de andre fangene og Pavel hver deres matpakke, slik at de har nok mat til reisen hjem. Pavel har laget en liten leke av tre til de små barna og gir den til familien som takk for at de har fått husly og mat. Vennene hans og han går ned til kaia, ombord i båten, mens de vinker til menneskene fra båtvinduet. Stemningen på båten er helt annerledes denne gangen enn den var når de ble fanget. De skravler, får tak i en gammel kortstokk, spiller og har det fint sammen.

Fangene går i land i Tromsø og reiser videre derifra med hospitalskipet, Stella Polaris som kun går to ganger i løpet av sommeren det året. Skipet er veldig stort og går direkte til hjembyen hans, Murmansk. Han gleder seg sånn til å komme hjem at han nesten ikke klarer å vente lengre, det eneste som blir trist er å ta farvel med de gode vennene hans. Utsikten på havet er fin, selv om det er overskyet. De sier farvel til hverandre og takker for alt sammen. Pavel forventer seg en varm velkomst når han kommer ut, men det er ikke i nærheten av hva han får. Han går ut alene og blir tatt av en mann med uniform. Folk ser på han som om han er et forferdelig vesen og han ser mennesker rundt seg bli slått og dårlig behandlet. Han blir fraktet sammen med mange andre menn. Til slutt kommer de til en slags leir som kan minne om krigsfangeleiren på Målsneskaia, bare at nå er han i Sibir. De blir stengt inne, får utdelt uniform og fangekort.

Leiren har piggråd rundt seg og består av flere brakker. I hver brakke bor det ca. 100 personer og han kommer sammen med helt ukjente mennesker. Han vet ikke engang om de er sovjetiske. Det er noen mennesker i brakkene fra før av, Pavel syntes det er noe kjent med han ene. Pavel går litt nærmere og de to får blikkontakt. Det går straks opp for han at den mannen er Georgi

Ivanovitsj som rømte. De løper mot hverandre og gir hverandre en lang, god klem. Georgi og Pavel blir så glade for å se hverandre og forteller alt om hva som skjedde med de. Han får vite at Georgi først søkte ly hos en handelsmann på Mortenhals som het Johannes Mortenhals, så ble han sendt videre til Nyjord hvor han prøvde lykken hos Leonard Rognmo og Håkon Heimly, men til slutt fikk han ly hos Steinar Nyland hvor han ble til krigen tok slutt. Pavel forteller sin historie og fangene deler samme seng.

Forholdene i leiren er nesten det samme som på Målsneskaia, men ikke riktig så ille. De får særdeles lite mat, dårlige klær og må arbeide hardt. Det er heldigvis ikke like kaldt som på Målsnes. Han ser mørkt på fremtiden og vet ikke hva han skal gjøre. Pavel begynner å nærme seg så tynn som han en gang var og lengter til Murmansk. Han er satt i leiren fordi russerne mistenker at han kan ha holdt på med spionasje for tyskerne under 2. verdenskrig. Hvor lenge kommer han til å måtte leve i fangenskap? Får han noen gang fullført studiet sitt?

To år senere, slipper Georgi og han endelig ut fra fangenskapet. Denne gangen får han nesten en enda bedre følelse enn sist. Han er så lykkelig og det første han vil gjøre er å prøve å finne familien sin igjen. Pavel er radmager og tviler for at de vil kjenne han igjen om det fremdeles er noen av de som er i livet. De befrikkede fangene blir fraktet til Murmansk igjen. Georgi og han setter kurs mot huset hans. Han banker på døren og en ukjent mann åpner døren. Pavel spør etter familien sin, men mannen sier at mannen og kona som er foreldrene hans, døde under 2. verdenskrig. Siden moren hans hadde unngått å holde sine politiske meninger hemmelig, ble hun sendt til en konsentrasjonsleir og utført groteske eksperimenter på og torturert av den onde, tyske doktoren, Josef Mengele, siden hun hadde dysleksi. Til slutt døde hun av skadene. Faren hans overlevde ikke i fangeleir og mistet livet på grunn av sykdom, sult og for hardt arbeid. Pavel synker sammen, mens Georgi prøver å berolige han. De prøver å finne tak i søsteren hans, men får aldri et svar på hva som skjedde med henne, hun er ikke å finne i Murmansk i alle fall.

Georgi og Pavel studerte begge på universitetet i Murmansk og han fullførte drømmen sin om å bli historiker. Han klarte sakte, men til slutt å legge på seg, slik at han ble som han en gang var. Pavel fant seg en vakker og snill sovjetisk kvinne etter han var ferdig med studiet. Han satte tre nydelige barn til verden, to jenter og en gutt. Georgi og Pavel forble gode venner helt til Pavel gikk bort i en alder av 85 år.

Det er usikkert på akkurat hvor mange fanger det var som spiste rottegift. Det er kun gitt navn på fem i en bok Vidkun Haugli har skrevet, men står forskjellige steder at det var fire, fem, seks eller åtte fanger som spiste rottegift.

Kilder jeg har brukt til informasjon er:

Et intervju med Jarle Johansen på Navaren.

Et hefte av Målselv historielag som er skrevet av Oddlaug Lakseide, Gerd Karoline Borgen og Frank Nygård. Heftet inneholder informasjon fra Ivar Rognmo og Jarle Johansen.

Avisartikler av Morten Kasbergesen.

En telefonsamtale med Herman Lorentzen.

Min bestefar, Ole Sjøgren.

<https://www.uarctic.org/member-profiles/russia/8600/murmansk-arctic-state-university>.

https://no.wikipedia.org/wiki/Slaget_om_Moskva.

https://no.wikipedia.org/wiki/Den_tyske_invasjonen_av_Sovjetunionen.

https://no.wikipedia.org/wiki/Finlands_historie#Finland_under_andre_verdenskrig.

Kilder til bilder:

https://media.snl.no/system/images/4740/standard_1_hakekorset-2.png,

<http://blog.dengambleby.dk/aarhusogandenverdenskrig/files/2013/12/m%C3%A6rke059.jpg>,

https://fscomps.fotosearch.com/compc/DSN/DSN037/gruvedrift-kull-haug-co-sligo-arkivfoto_1840918.jpg, <https://dms-cf-03.dimu.org/image/012uMX4HRnfg?dimension=1200x1200>,

<http://no.globewalls.art/wp-content/uploads/2018/10/Flagg-av-Russland-Bakgrunn.jpg>,

<https://dms-cf-09.dimu.org/image/022yi14dq7UW?dimension=1200x1200>,

<https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=387590142>,

<http://media.pixcove.com/F/4/2/Boot-Gumboot-Vacation-Travel-Rowing-Boat-Wooden-Bo-4868.jpg>,

<https://no.wikipedia.org/wiki/Bryggepanne>, <http://fatt.no/wp-content/uploads/2017/11/barbed-wire.jpg>, <https://www.dagbladet.no/nyheter/krigsfanger-sultet-til-kannibalisme-i-troms/63305664>,

https://media.snl.no/system/images/49843/standard_sp0b2bc7.jpg,

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f2/Rattenvergiftblok.JPG/250px-Rattenvergiftblok.JPG>https://snl.no/Sovjetiske_krigsfanger_i_Norge_1941-1945,

https://snl.no/Sovjetiske_krigsfanger_i_Norge_1941-1945 og

https://cdn.pixabay.com/photo/2019/06/07/12/27/texture-4258163_960_720.jpg.

Dette er en mini-modell som viser noen av klærne som var typisk for fangene. Disse klærne skulle ligne på og forestille klærne som Pavel brukte under 2. verdenskrig. Modellen er laget av Isabella Neves Degerstrøm.